

DOCUMENTE INEDITE DE LA
ACADEMIA ROMÂNĂ

DALILA-LUCIA ARAMĂ

Bogăția unei limbi, oricare ar fi ea, se manifestă și prin polisemantism.

Învățatul boier muntean Iordache Golescu, autorul primului dicționar analogic, grupează cuvintele după conținutul noțional, ne dă în **Condica limbii române** (rămasă pînă azi în manuscris)¹ următoarea glosă la **carte**: „scrisoarea ce scriu către oarecine (vezi răvaș) și cea cu foi multe, dă învățătură, dă citit; cărți de joc, adică cele cu care ne jucăm; carte de zi, adică gazete“.

Dicționarul limbii române al Academiei notează pentru același cuvînt: „1 — scrisoare, epistolă, răvaș; ordin domnesc scris; act scris dat de cancelaria domnească, de o autoritate publică sau făcut între particulari, document; 2 — un număr mai mare de foi, broșate sau legate, cuprinzînd o scriere tipărită (odinioară și manuscrisă): 3 — cărți de joc“.

În cele ce urmează vom prezenta cîteva categorii de astfel de cărți, legate între ele prin apartenența lor la istoria Moldovei.

I. Mai întîi, o „carte“, autograf, inedit, al mitropolitului Dosoftei, un document inedit reprezentînd o reîmpărțire de avere în familia stolnicului Lupu Bucium.

După cum se știe, marele comis Voruntar Prăjescu, înrudit cu familia domnitoare a Movileștilor, și soția sa Salomia au avut patru fete și anume Lupa, măritată cu Grigorie Ureche, devenit mare vornic, Anița, căsătorită cu Toma Cantacuzino, tot mare vornic, Nastasia, dată după Savin vistierul și Antemia, devenită soția stolnicului Lupu (Lupașco) Bucium, cu care a avut trei copii, Cîrstina, Gavril și Ion².

Stolnicul Lupașco murise înainte de anul 1670 și după moartea lui, Antemia stolniceasa, conform obiceiului, a împărțit averea între copii, lăsîndu-se pe sine de o parte, din motive încă necunoscute. La 30 ianuarie 1670 însă, stînd și socotindu-se cu fiica și cei doi fii, se înțeleg ca mama să-și ia jumătate din satul părintesc Vorontărești, inițial dat Cîrstinii, căreia acum îi dă în schimb satul Timpești, ca să-l țină cît

va ține Antemia, Voruntăreștii urmînd ca după moartea acesteia, să rămînă fiicei, iar cu Timpeștii să se urmeze cum va hotărî stolniceasa. Gavrilaş și Ion înțeleg să dea 200 de stupi și 100 de oi, 10 boi, 10 vaci, cu vițelii lor și 20 de mascuri și trei fâlcii de vie la Cotnari, via de la Cîrjești și aceea de la „Ruptură, precum și cîte patru jumătăți de vin pe an“ (vezi anexa I și fig. 1 și 2).

Documentul capătă o însemnătate deosebită prin faptul că reprezintă unul din nu prea multe autografe cunoscute ale mitropolitului Dosoftei, în acel moment încă episcop de Roman, căci spune Antemia stolniceasa „Și m-am rugat episcopului de Roman de-au scris această tocmeală adevărată a noastră, cu mîna sa“, iar Dosoftei episcopul se și iscălește alături pe pecetea în tuș negru cu exerga „**pecetea Episcopiei de Jos a Romanului**“.

Vicisitudinile istoriei care au dus la pierderea completă a atîtor monumente ale culturii noastre sau doar la deștărarea lor, au făcut ca și manuscrisele autorului **Psaltirii în versuri** să se împrăstie și să nu parvină pînă în zilele noastre decît cîteva însemnări, glose marginale și semnături, excepție făcînd doar două piese și anume **Poemul despre domnitorii Moldovei**, păstrat în biblioteca mănăstirii Putna și un act din 11 octombrie 1692, pentru neguțătorul moldovean Ghinea Neculaev, publicat la Chișinău³

Cartea de împărțeală a Antemiei Buciumeasa ar veni pe locul al doilea ca dimensiune a autografului, înaintea celui din Basarabia și se pare că a rămas necunoscut cercetătorilor pînă acum.

Din timpul episcopatului lui Dosoftei la Roman, în curgerea de aproape 12 ani, n-a rămas de la el nici o hîrtie privitoare la administrația averilor, nici înnoiri de hrisoave, nici hotarnice, nici învoieli, nici cărți de judecată, nici cărți de scuteală, nici vre-un ordin domnesc către autoritățile orașului și ale ținutului. Aceasta se explică prin caracterul lui cel blînd și pașnic și prin viața sa cea cu totul dedată studiului și ocupațiilor literare — după cum remarcă Melchisedek⁴. Cu aîlt mai valoros rămîne aici documentul înfățișat mai sus.

II. Pentru păstrarea unei ordini cronologice a „cărților“ prezentate, voi aduce în discuție o altfel de carte, una „cu foi multe, de învățătură, de citit“. Pe una din filele sale (verso p. 275), o mîină deprinsă cu scrisul a însemnat: „Să se știi a cui i-această carte : a dumisale spătarului Pătrașcu Costin și au fost spătar în dzilele lui Constantin vodă și hatman era Velicico. Deci să se știe 7195 (1687) făvrar 22 zile“, și „Și această carte este a dumisale Pătrașco, fiiul dumisali lui Miron Costin logofățul, deci să se știe. Iar cine s-ar ispiti a o fura de să afurisit și anătima și treclet și proclət“. În afara acestor însemnări de posesor neautografe însă, Pătrașcu Costin spătar se iscălește „**manu propria**“, de două ori.

În 1706 volumul trecuse în proprietatea fratelui mai mare Nicolae. „Această carte ce să chiamă **Cronic leșesc**, o am legat eu Ștefan Pădure, cu toată chetuiala dumisali blagorodnici Nicolai Costin vel vornic de

țara de jos. Leat 7214 iunie 7⁴. Acest **Cronic leșesc** este lucrarea lui Alexander Guagninus în traducerea polonă a lui Marcin Paszkowski, intitulată **Kronika Sarmacyey Europskiey** și apărută la Cracovia în 1611⁵.

În afara faptului că a făcut parte din biblioteca unei familii atât de cunoscute prin cultura ei, ca aceea a Costineștilor, cartea mai prezintă interes și pentru menționarea orașelor din cele trei țări românești ca urmare a înmulțirii geților, dacilor și sarmaților „Iar voievozii înșiși acolo, peste Dunăre, au așezat orașe și au întemeiat cetăți ca Hotin, Iași, Suceava, Soroca, Dorohoi, Stepanăuți, Cernăuți, Botoșani, Vaslui, Brlad, București, ș.a. atât din amîndouă Moesiile, cît și din Transilvania și țara secuilor”⁶.

III. La 15 octombrie 1826, Constantin Diaconovici Loga, profesor al școlilor preparandiale din Arad, trimitea „carte” din Buda către mitropolitul Moldovei Veniamin Costache, anunțându-l că a scos de sub tipar la Buda, în crăiasca tipografie a universității din Pesta „Octoihul” și „Tipicul”, făcînd un tiraj mai mare ca să poată satisface cererile pentru aceste cărți și în Moldova (vezi anexa II), „Pe cîte vei binevoi a le primi, acelea vor căpăta altă poartă cu blagoslovenia preasfinției voastre, lîngă carea se va alătura și închinarea cărții ce se vor aduce prea vestitului nume al preasfinției voastre” se spune în scrisoare⁷ făcîndu-se apel la un procedeu cunoscut și uzitat încă din secolul al XVI-lea. Astfel, de pildă „Apostolul” din 1547 cunoaște două ediții identice, cu excepția foi de titlu „poarta cărții”, diferită, una pentru Moldova și alta pentru Țara Românească.

Prețul celor două volume „Octoihul” (cu „Catavasier”) ⁸ și „Tipicul”⁹, nelegate, era de 20 de florinți, bani de hîrtie care urmau să-i fie adresați editorului la Arad, iar predarea cărților, în eventualitatea că ar fi fost comandate pentru Moldova, s-ar fi făcut la Buda sau la Viena, după invoială. În cazul cînd mitropolitul Veniamin ar privi afirmativ cererea sa, Diaconovici Loga ar tipări și alte manuscrise pe care le dusese la tipografia din Buda și anume „Viața Domnului nostru Iisus Hristos”, cu ilustrații, „Soarta lui Belizarie sub Iustinian împăratul”, de asemenea cu ilustrații și „Epistolariul românesc”¹⁰. Nu cunoaștem răspunsul mitropolitului Veniamin Costache, dar nu putem crede că el a fost negativ, deși, pînă în momentul de față, nu se știe să fie vreun exemplar din ediția pentru Moldova a „Octoihului” și „Tipicului”. Drept este însă că pentru acoperirea cheltuielilor făcute cu tipărirea acestor lucrări Diaconovici Loga a trebuit să-și vîndă casa din Arad. „Plata cea mai deplină mi se dă atuncia cînd văd că am putut și eu în ceva folosi neamului meu”, declară Loga în cuvînt înainte la „Octoih” sau „Optversuitoriu”.

A N E X E

I

Adecî eu Antimiia Stolniceasa răposatului Lupașco Bucium scriu cu acest adevărat zăpis al meu cum m-am socotit eu cu cuconii miei de iznoavi după ce le-am împărțit ce am avut acum am socotit cu dinșii împreună și mi-am luat parte și mie, că nu-mi luasi. Deci mi-am luat giurăte de sat de Vorontărești, care iaste partea Cirstinii hiică-mea și i-am dat alt sat în locul Vorontărăștilor, anume Timpeștii, să-l ție pînă cînd voi ținia și eu Vorontăreștii în viața mea. Iară după viața mia, iarăș să fie a hiică-mia a Crăstinii Vorontăreștii și eu să fiu volnici cu Timpeștii a-l da cui îmi va fi voia, că acesta sat Timpeștii nu iaste pus la parte și tocmai împărțalii să știa întreagî precum s-au făcut de scrie la mîna tuturor hiilor miei. Și iarăș am socotit de mi-am luat de la cuconii mei, de la Gavrilăș și de la Ion bucate den ce au fost din casî și dintr-agonisita lor, anume 200 de stupi și 100 de oi și dziace boi și dziace vaci cu vițai și 20 de mascuri, cu mici cu mare și trei fâlcî de vii de la Cotnari, viia de la Cărjeș(i) și de la Rupturi și să-mi dia și căte 4 giurăteț(i) de vin din gios pre an. Și la sfârșeniia mia cînd mă va răpăosa D(u)m(ne)dzău dentr-această lume, iară cuconii miei Gavrilăș și Ion să mă grijeascî și să mă comînde deplin precum să cade, din bucate ce să vor afla la mîne și din ce nu, va ajunge, să dia dintr-a lor, iară de-a prisosî, iarăș să fie pre sama lor.

Și m-am rugat ep(i)sc(o)pului de Roman de-au scris această tocmali adevăratî a noastră cu mîna sa. Și m-am rugat și d(u)m(i)lor sale boia-rilor de-au iscălit, anume: d(u)mnealui Miron vornicul cel mare de Țara de gios și d(u)mnealui Gligorie Hăbășescu vornicul cel mare de Țara de sus și d(u)mnealui Velicico spătarul. Și această tocmali să nu să strice în viaci. Să să știe. Și am și pecetluit Antimiia.

7178 (1670) ghen. 30

+ Dosothei episcop Romanskii (m.p.)

Miron vel. vor. iskal.

az Gligorie Hăbășescu vel vornic iskal.

az Velicico Costin spătar iskal (m.p.)

Hîrtie (31,5×20 cm) filigran, două peceti în tuș negru (Antimia și Dosoftei peceat Dolnie Episkopie Romanskoe).

BAR, Fond. **Documente istorice**, MCCLV/24.

II

Prea osfințite și înalt vrednice domnule Arhi-Episcope și Mitropolit, domnule mie milostiv patrone :

Neconținuta rîvnă a Arhipăstoriei vestre făcînd orînduieli bune pentru întremarea sfintelor besearici, le-ai împodobit cu păstori vred-

nici, cu cărți folositoare și mintuitoare de suflet, cu școli bine întocmite și cu bărbați înțelepți și procopsiți, au ajuns pînă la auzul neamului de aici. Aceasta mi-au dat îndrezeală a mă apropia și eu cu o umilită rugăciune și a căuta patronime sub acoperămîntul prea osfinției vestre

Drept aceea, eșind acum de sub tipariu Octoiul și Tipicul care aici cu aplecăciune îl trimitu prea osfinției vestre spre vedere, cu acel scop, ca după mila ta cea arhipăstorească să te milostivești a-l primi pentru besearicile ierarhiei Moldaviei, că eu avînd privință și spre această țară, am dat mai multe să se tipărească, cît și pe acolo să se împartă de ajuns. Iară prețul unei cărți nelegate, Octoiul împreună cu Tipicul iastă doozeci de florinți în hîrtie. Apoi pe cîte vei binevoi a le primi, acelea vor căpăta altă poartă, cu blagoslovenia prea-osfinției vestre, lîngă carea se va alătura și închinarea cărții ce se va aduce prea vestitului nume al preosfinției vestre (de te vei milostivi a o primi) puînd la vedere facerile de bine și bunătățile care le-ai adus s. besearici, după învățata rîvnă ce o porți în arhipăstorecul tău suflet; așijderea și deprinderile ceale înțelepte care le aduci patriei cu necurmăte ostăneale, precum și jertvirile ce le verși pentru întemeierea școalelor și procopsirea fiilor patriei, carii cu cununi de laudă nemuritoare și de ceaialaltă parte de mormînt te vor încununa, ca pe cel ce te-ai făcut vestit lucrătoriu al înțeleptelor orînduiei prin care se ferește patria și neamul. De aceia cu toții vom ruga Pronia cea cerească, ca preasfinției voastre ca unui patron al patriei să-ți înmulțească anii vieții și pînă la adînci bătrînețe fericite să facă zilele vieții tale, de carea prea vrednic te-ai făcut între fiii neamului omenesc. Deci cît mai mare număr de acestea cărți bine voind a-l primi, cu aceasta altă cale a bunătăților tale vei deschide pentru luminarea tinerilor; că eu numai intru acest chip mă voiu pune în stare de a tipări și alte manuscrise, care acum le-am adus la tipografie în Buda, precum Vîiața Domnului nostru Iisus Hristos, cu icoane; Soarta lui Belizarie sub Iustinian împăratul, iarăși cu icoane; Epistolariul romanesc.

Între acestea iarăși me rogu de arhipăstoreasca ta milă, să mă dăruiești cu un părintesc răspunsu, făcînd a mi se trimite la Arad, iară predarea cărților va fi la Buda sau la Viena, după rînduiala ce va purcede de la prea osfinția voastră.

Mai departe încredințîndu-mă milii și acoperămîntului celui patronesc, serut sfinția dreaptă, cel ce cu adîncă și fiiască aplecăciune reîn al preasfinției vestre prea umilit fiiu, Constantin Diaconovici Loga m. pa. al școalelor preparande din Arad, profesor. În Buda, 15 octom. 826.

Adresa

Prea osfințitului și înalt vrednicului domnului domn Veniamin, arhiepiscopul besearicii răsăritului ortodox și a toată Moldavia mitropolit, domnului și patronului, mie cu reverință înalt cînstiului.

În Iași.

BAR, **Correspondențe**, inv. 137755.

Ștampilă mică.

Provine din fondul dr. Alex. Teodori (fost Manuscrise românești, 3261, f. 4—6).

NOTE

¹ BAR, Manuscrise românești, 846, f. 48.

² N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova — sec. XIV—XVII*, București, 1971.

³ Nistrul, nr. 1, 1960.

⁴ Melchisedek, *Chronica Romanului și a episcopiei de Roman*, București, 1874, p. 282.

⁵ BAR, Cartea rară, III, 348081.

⁶ *Kronika Sarmacyey Europskley*, 18.

⁷ Mulțumesc și pe această cale colegului I. Ciubotaru, de la Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași, care mi-a semnalat scrisoarea.

⁸ *Octoih cu Catavasieriu întâia oară întru acest chip așezat și tipărit după rîndulala bisericii răsăritului*, BAR, Fond Cartea rară veche, 1284.

⁹ *Tipiconul întâia oară întru acest chip așezat și tipărit după rîndulala bisericii răsăritului*, *Ibidem*, 7, 8.

¹⁰ *Epistolariul românesc pentru facerea a tot feltul de scrisori, ce sînt în viața societății românești de la multe întîmplări de lipsă*, Buda, 1841.

DOCUMENTS INÉDITES DE L'ACADÉMIE ROUMAINE

Résumé

À la suite des recherches du fond documentaire de l'Académie Roumaine, l'auteur nous présente, une lettre écrite et signée par le métropolite de Moldavie Dosoftei, à cette époque-là, évêque de Roman (fig. 1—2), puis un livre ayant appartenu à Pătrașco Costin fils du logothète Miron Costin (XVII-e siècle) et une autre lettre concernant les „Tipicon” et „Octoih” du XIX-e siècle imprimés à Buda par Constantin Diaconovici Loga.

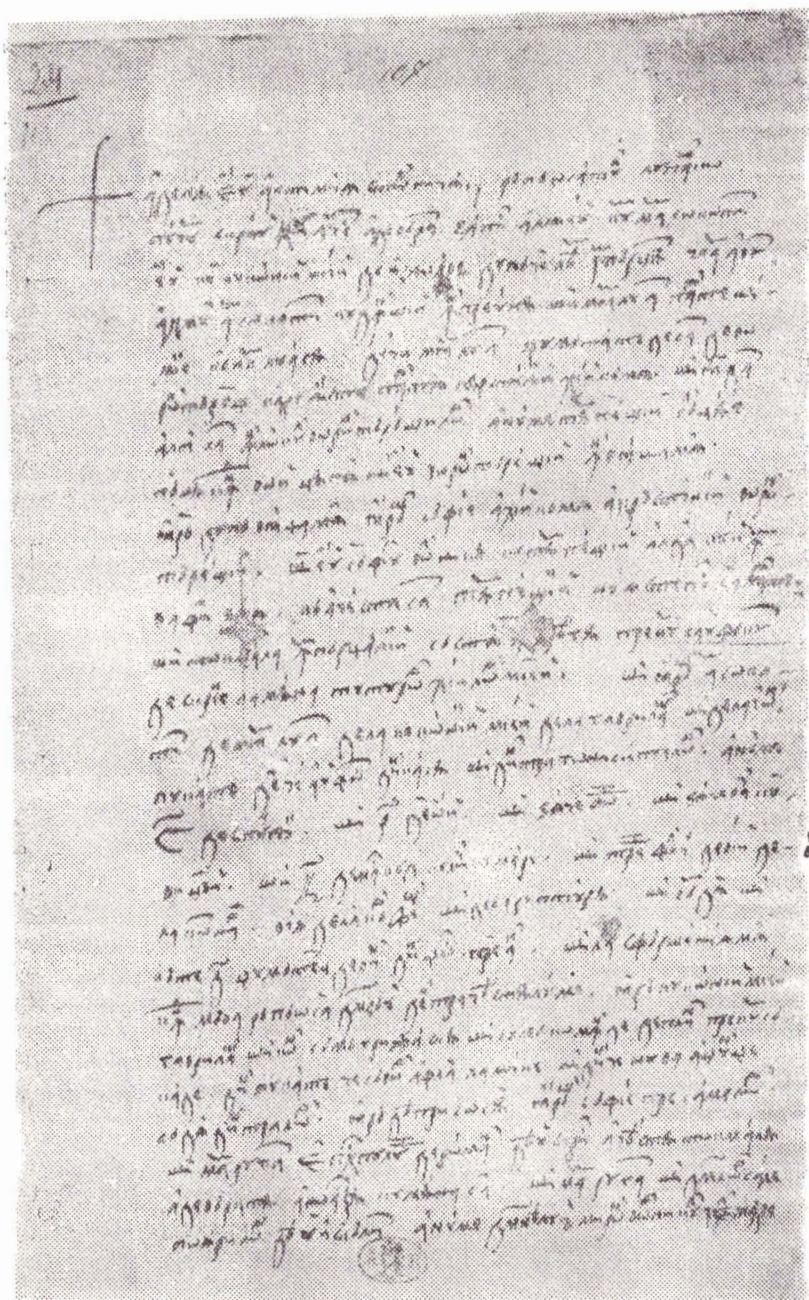

Fig. 1. — Pagina întâia a documentului din 30 ianuarie 1670.
La première page du document de 30 janvier 1670.

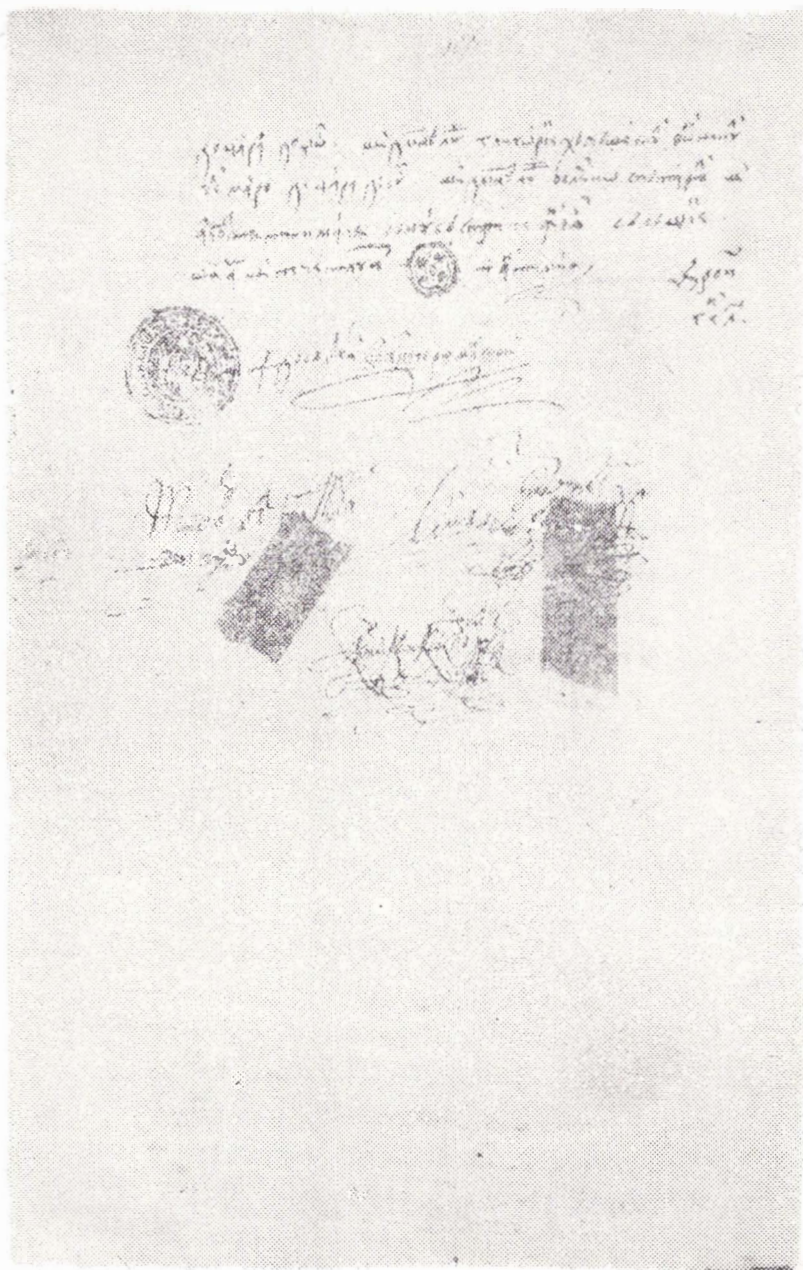

Fig. 2. — Pagina a doua a documentului din 30 ianuarie 1670, cu semnătura lui Dosoftei.

La deuxième page du document, 30 janvier 1670 avec la signature du: Dosoftei.